

VRIJEDNOSTI I AKTUALNOSTI PORUKA KNJIGE *TEMELJI MUDROSTI O UREĐENJU SVIJETA HASANA KAFIJE PRUŠČAKA*

LEGAL VALUES AND MESSAGE OF BOOK „THE FOUNDATIONS OF
WISDOM REGARDING THE ORDER OF THE WORLD“ BY HASAN
KAFIJA PRUŠČAK

Zijad Hasić, Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku, BiH

SAŽETAK

Temelji mudrosti o uređenju svijeta predstavlja veliko djelo pravne teorije i historiografije Bosne i Hercegovine. Nastalo prije 417. godina i inspirisano urušavanjem Otomanskog carstva, nosi u sebi prikaz te države, koji po mnogo čemu odgovara stanju u današnjoj Bosni i Hercegovini. U ovom djelu, osim realno i objektivno prikazanog stanja u Otomanskom carstvu, Pruščak je dao i bojne savjete o uspostavi reda u državi, uređenju vojske, moralu i etici činovnika i vlasti, a s namjerom da zaustavi vidljivo propadanje Carstva. On govori o temeljima uređenja svijeta, misleći na Otomansko carstvo, te predlaže da pravda, dobra politika, dobri međuljudski odnosi, disciplinirana vojske, uzorni red i pobožnost, budu način života vladara, cjelokupne vlasti i onih koji odlučuju u državi.

Neopravdano zanemareno, ovo djelo i danas može biti snažna poruka današnjoj vlasti i državi Bosni i Hercegovini, da se njeni predstavnici naroda, okrenu poštenju, pravdi, vjeri, etici i drugim vrijednostima, kako bi se država održala i ojačala. Bosna i Hercegovina je u teškom, tranzicijskom vremenu, suočena s mnogo vanjskih nedobronamjernika i neprijatelja, ali njen najveći neprijatelj su unutarnje slabosti rukovodilaca i vlasti, koje su, dobrim dijelom bile prisutne i u vrijeme Hasana Kafije Pruščaka, pa bi joj, jedan takav mislilac i savjetodavac dobro došao i sada,

a dobro bi joj došlo kao i slično djelo, kao uputa u njenom sigurnom razvoju.

Ključne riječi: Temelji mudrosti o uređenju svijeta, Hasan Kafija Pruščak, Osmansko carstvo, Mehmed III, pravda, vladar, učenjak, država, vojska.

Key words: Foundations of wisdom regarding the ordering of the world, Hasan Kafi Pruscak, Ottoman empire, Mehmed III, justice, ruler, scholar, state, army.

ABSTRACT

The Foundations of wisdom regarding the order of the world represents a great work of legal theory and historiography of Bosnia and Hercegovina. It was created 415 years ago and was inspired by the implosion of the Ottoman Empire, and it carries within it a depiction of a state that in many respects mirrors the current state in Bosnia and Hercegovina. In his work, in addition to a real and objective showing of the status in the Ottoman Empire, Pruscak has given numerous advice on the creation of order in a state, the way armies should be administered, on morals and ethics of officers and on good governance, with the intention of halting the visible determination of the Empire. He speaks of foundations of the ordering of the world, by which he means primarily the Ottoman empire, and suggests that justice, good politics, good inter-human relations, a disciplined army, order and piety should be the way of life of the ruler, the whole of the

government apparatus and of all those who make decisions in the state.

Unjustly ignored, even today this work can be a strong message to the current administration and to the nation of Bosnia and Hercegovina, for her representatives, and the peoples representative to turn to justice, faith, ethics and other values, so that the state would prevail and become strong. Bosnia and Hercegovina is in a difficult time, a time of transition, faced with many external foes and enemies, but her greatest enemy is the internal weakness of those who govern her, and who, in good part are the same weaknesses present in the time of Hasan Kafi Pruscak, so that she could do with such a thinker and adviser even now, as well as such a good work as this is.

UVOD

Bosna i Hercegovina, danas, proživljava teško i neizvjesno vrijeme svoga razvoja i perspektive. Komplikovano unutrašnje uređenje, udaljenost evroatlantskih perspektiva, osiromašan narod i neizvjesna budućnost, predstavljaju njeno sadašnje stanje, koje podsjeća na brojna stanja u toku bosanskohercegovačke duge historije. Jedan period koji, iako ima i vidljivih razlika, dosta podsjeća na današnji, period je u kome je živio naš uvaženi učenjak, mislilac, pravni teoretičar i intelektualac, *Hasan Kafija Prušćak (Hasan Kafi az-Zibi al-Aqhisari al Bosnawi)*. Ovaj mislilac je analizirao aktualno stanje u državi u kojoj je živio. On se, u toku bogate karijere, bavio raznim naučnim oblastima, a posebno teološkim, historijskim i pravnim. Rođen je 1544. godine u Pruscu, a umro je. u istom gradu 1615. godine. Njegovo najznačajnije djelo je *Temelji mudrosti o uređenju svijeta (Usul al-hikam fi niza al-alem)*, Napisano je 1596. godine i bavi se analizom stanja Otomanskog carstva u vrijeme kraja 16. stoljeća. To djelo je posvećeno sultanu Mehmedu III, a govori o krizi Osmanske države, daje sliku tadašnjeg Otomanskog

carstva i preporuku, kako eliminisati primjetnu krizu u carstvu, a učiniti državu još snažnijom i efikasnijom.

Čudno je da naša pravna historiografija, ne ističe i afirmiše djelo Hasana Kafije Prušćaka, a tako mnogo citira i glorificira doprinos italijanskog mislioca Nikola Makijavelija (*Niccolo Machiavelli*) i njegovo djelo “Vladar” (*Il principe*). Ubjeđen sam da nema pravnika, kao ni intelektualca da nije čuo za Makijavelija, makar po njegovoj čuvenoj izreci “*Cilj opravdava sredstvo*”, kao i za njegovo, po mnogo čemu slično djelo “*Vladar*”.⁴⁹ Također, ubijeđen sam da nije velik broj intelektualaca koji su čuli za najznačajnije djelo Hasana Kafije Prušćaka, “*Temelji mudrosti o uređenju svijeta*”. Prušćak je djelo poklonio sultanu Mehmedu III 1596. godine, želeći ga posavjetovati, kako zaustaviti proces propadanja Osmanskog carstva, koji je, u to vrijeme, bio već vidljiv.

OKOLNOSTI U KOJIM JE NASTALA KNJIGA

U som vdjelu, Prušćak analizira tadašnju državu i britko i smjelo pokazuje na njene neodstatke. Vrijeme nastanka knjige je vrijeme velikih historijskih događaja za Otomansko carstvo. Bitka kod Lepanta (7. oktobar 1571.), ratovi s Perzijom i Habsburškom monarhijom, te brojni turski porazi u tim bitkama, (posebno u bici kod Siska 1593.), ukazivali su na činjenicu da je Osmansko carstvo prešlo svoj zenit uspjeha, te da se nagovještava sunovrat Carstva, kroz raspad države i gubitak njenih teritorija. U *Prologu* svoje knjige, Prušćak ukazuje na dotadašnju veličinu Osmanskog

⁴⁹ Djelo je napisano 1513. a objavljeno 1532. godine, Ono ukazuje na stanje države svog vremena i predlaže načine njenog poboljšanja. Opisujući stanje u Firenci početkom 16 stoljeća, Makijaveli, iako u nemilosti, porodice Mediči, daje joj savjete, kako uspješno vladati. (Opširnije: Machiavelli N., *Vladar*, Sveučilišna naklada “Liber”, Zagreb, 1975.).

carstva, kroz obraćanje turskom sultanu, kojeg je okarakterisao na slijedeći način:

*“U to vrijeme padišah-koji je Božja sjena i koji je šahinšah, sultan sultana Ruma, Arapa i Perzijanaca, vladar nad vladarima naroda, osvajač tvrđava nevjerniške Mađarske, pobjednik nad nevjernicima Erdelja-ukratko sultan porodice Osmana, Ebul-Feth Drugi, sultan Gazi Mehmed-han, sin sultana Sulejmanhana...”*⁵⁰

Pruščak uočava probleme i ukazuje na njihove uzroke, kao što su:

1. zanemarivanje pravednosti i vođenje valjane politike u upravi države, a uzrok je tome: što se državni poslovi ne povjeravaju vrijednim ljudima;
2. Oklijevanje i nemaran odnos u vezi savjetovanja, mišljenja i razmišljanja, a uzrok tome je: uobraženost i oholost velikaša i njihova indolencija, prema učenjacima i mudracima;
3. nemarnost u rukovođenju vojskom i u upotrebljavanju ratne opreme i oružja u bici s neprijateljem, a uzrok je tome: što se vojska ne boji zapovjednika (starješina);
4. Napokon, uzrok svih uzroka, krajnost i posljedica svega je podmitljivost i sklonost za ženama.

O dobroj analizi stanja u državi, koju je prikazao Pruščak, Safvetbeg Bašagić, u svom članku *“Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti”*, posvećenom, između ostalog, i o ovom djelu, ističe:

“Ovaj trijezni i ozbiljni učenjak (Hasan Kafija Pruščak, nap. a.), uzeo je na oko sve pogreške i neurednosti u upravi turske države, koja je počela, malo pomalo, gubiti od svoje moći i sjaja, pa u kratkim, lapidarnim rečenicama, otvoreno svratio pažnju, na njih i uzgred natujnuo: kako bi

se te pogreške dale izliječiti i država sačuvati od nazadovanja”.⁵¹

Dalje, Pruščak ukazuje na podjele ljudi na staleže i na neophodnost mobilnosti svih ljudi da se prevaziđu teškoće, tražeći da svako obavlja poslove iz svoje nadležnosti. Ljudi imaju dužnosti koje trebaju obavljati, a rezultat dobrog obavljanja dužnosti i obaveza je zadovoljenje potreba cjelokupnog naroda i države.

*“Ustrajnost svakog staleža na vlastitom poslu je nužan uvjet za red u državi, dok zanemarivanje posla ima suprotan učinak.”*⁵²

Dalje, Pruščak upozorava na zanemarivanje pravde u radu države, indolenciju u rukovođenju vojskom, te oholost i uobraženost velikaša.

Pruščak se bavi brojnim pitanjima koja mogu poboljšati rad u državi. On se bavi pitanjima pravde i dobre politike, povjeravanju državnih poslova stručnim ljudima, izboru ministara, odnosu vladara prema učenjacima, svojini, porezima i drugim pitanjima koja čine temelj i održivost države. On, u kritici Osmanskog carstva, ne šteti nikoga, pa ni sultana, jer na objektivan i racionalan način ukazuje na nedostatke u vladanju i potrebu mijenjanja načina vladanja.

U svome djelu, on predlaže da se vladar pridržava starog, ranijeg uređenja, u skladu s vjerom, pa će biti *„više reda u državi, poboljšavat će se organiziranost među ljudima, a Carstvo će biti moćnije”*.⁵³

TEMELJI UREĐENJA SVIJETA

Pruščak ukazuje na postojanje četiri temelja, kojim se može postići uređenje države i osigurati njeno trajanje.

⁵⁰ Pruščak H. K., *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, u knjizi: Amir Ljubović, Fehim Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1999. str 119.

⁵¹ Bašagić S. (1912), *„Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti”*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, XXIV/1912.

⁵² Pruščak H.K. (1999.), *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, u knjizi: Amir Ljubović, Fehim Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, str 123.

⁵³ Ibidem, str. 124.

Prvi temelj uređenja svijeta i države je oslanjanje na pravdu i dobru politiku.⁵⁴

Ukazujući na vrijednosti i poruke vjere, kao i misli brojnih učenjaka, Pruščak traži stabilnost države u pravdi i poručuje vladaru da to ima stalno na umu. U kontekstu ovog temelja Pruščak ukazuje na slijedeće:

“Stabilnost države vezana je za pravdu”,
“Moć vladara je u pravdi”,
“Pravedan vladar je osiguran Božjom pomoći i zaštićen Božjom pažnjom”,
“Ne pitaj vladara ko je on, nego pogledaj kakav mu je ministar”.

U posebnom *Odjeljku* ovog temelja (*O znacima opadanja moći vladara i propasti države*), Pruščak upozorava:

“Znak opadanja moći vladara je kada uzima za suradnika neiskusnog i onog koji ne vodi računa o posljedicama; kada počne nanositi nepravdu svojim prijateljima (i uopće, nanošenje nepravde narodu jedan je od uzroka propadanja), kada se njegovi prihodi smanjuju u odnosu na ishod

⁵⁴ Pruščak ukazuje da u poslu raspodjele dobara i tereta u društvu, država treba postupati po načelu pravde (pravičnosti). Osim ove iznimno važne funkcije, država treba **načelom** pravde i pravičnosti rukovoditi u donošenju pravnih normi, tako da pravdednost, u njima, bude maksimalno zastupljena. Shvatanje pojma pravednosti je historijska kategorija, a pravna teorija ima nekoliko ideoloških shvatanja o njoj, kao npr. (Nikola Visković):

- konceptija položajne pravednosti, koja promovira raspodjelu dobara i tereta u odnosu na čovjekove vrline i zasluge u društvu;
- konceptija razmjenske pravednosti zahtijeva ekvivalentnu raspodjelu, odnosno. Čovjet treba dobiti jednako dobra kao i jednako zla, kao i drugi čovjek;
- konceptija radne pravednosti zagovara raspodjelu dobara i obaveza (najčešće poreza) u zavisnosti od svoje radne angažiranosti;
- konceptija solidarne pravednosti ukazuje na obavezu onih koji su dobili mnogo svojom radnom angažiranošću, da dio dobara prenesu na one koji imaju umanjenu radnu sposobnost ili su zaostali u radu;
- Egalitariistička pravednost.

rashoda; kada na osnovu osjećaja, a ne na osnovu razuma vrši postavljenja i otpuštanja i kada se podcjenjuju savjeti učenjaka.”⁵⁵

U drugom temelju uređenja svijeta, Pruščak govori o savjetovanju, molitivama, mišljenju i razmišljanju. Pozivajući se na vjeru i na učene ljude, on kaže:

- “Onaj koji se savjetuje, pomognut je”.
- “...potrebno je da vladar i njegovi zastupnici ne nameću svoje mišljenje, nego da se savjetuju s učenjacima, razboritim i iskusnim ljudima koji su oslonac države, kako bi se zaštitili od grešaka.”.
- “Nema nikakvog mišljenja u onoga koji je usamljen u svome mišljenju”.

U *Dodatku* uz ovaj temelj, Pruščak ukazuje na potrebu planiranja, razmišljanja i savjetovanja, te kaže:

“... tri stvari ometaju planiranje: prvo, više saradnika koji imaju različito mišljenje; drugo, međusobna zavist saradnika, zbog pojave osobnog interesa i strasti; i treće, ako se onaj koji se razumije u poslove planiranja, izmiče zato što mrzi onoga kome je potreban savjet.”

Treći temelj uređenja svijeta, Pruščak vidi u nužnosti: upotrebe ratnih sredstava, rata, dobre organizacije vojske i podizanju njenog morala. Ovaj temelj je našao uporište u lošoj praksi koja se pojavila u to doba, u napuštanju vojnih jedinica, pohoda i bitaka. Gubljenje vojne moći uzrokuje gubljenje i teritorija i Carstva. U ovom problemu, Pruščak vidi krivce u zapovjednicima vojske, koji nisu neposredno bili s vojskom i neposredno nadzirali vojsku, pa u tom smislu predlaže:

“...dužnost je zapovjednika da osobno vrši smotru svoje vojske, da prati njihovo brojno stanje i (pregleda) njihovo oružje, te da se u

⁵⁵ Pruščak H.K. (1999.), *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, u knjizi: Amir Ljubović, Fehim Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, str 131.

tome ne oslanja na bilo koga drugog, kao što je bio običaj kod bivših sultana”.⁵⁶

Četvrti temelj uređenja svijeta, Pruščak vidi u uzornom redu i pobožnosti u vojsci. On kaže da pobjeda dolazi uz pomoć, a pomoć će doći narodu s kojim je Bog. Preduvjet za pobjedu su molitve učenjaka, šejhova, slabih i pobožnih ljudi i njihova odlučnost. Kafija Pruščak ukazuje na loše pojave u društvu, kao što su pojave nasilja, koje su e u to vrijeme bile pojavile. Nasilje, odmetništvo, nered, paljenje tuđih imanja, obeščaćivanje žena, otimanje namirnica i sl uzelo je velikog maha, a to je rezultiralo strahom i nepojerenjem naroda prema vlasti.

Na kraju, u Zaključku svoje knjige, Pruščak poručuje: “Rat je tegoban i gorak, a mir je sigurnost i sreća”.

ZAKLJUČAK (Današnja aktualnost i poruke djela)

Ovo djelo, osim važnog prikaza stanja Osmanskog carstva i korisnih savjeta za poboljšanje situacije, pokazuje i moralnu veličinu Hasana Kafije Pruščaka, koji je uspio da na realan način, da sagleda stanje u Otomanskom carstvu i da posavjetuje sultana, kako treba ojačati svoje pozicije, u državi čija je snaga išla svojom silaznom putanjom.

Djelo Hasana Kafije Pruščaka je i danas veoma aktualno za stanje u Bosni i Hercegovini. Nesumljivo je da su razlike između Bosne i Hercegovine danas i one u vrijeme Hasana Kafije Pruščaka neuporedive, ali po mnogim pokazateljima u društvu, u socijalnoj i ekonomskoj sferi, u oblasti etike i morala, imaju veliku sličnost. Bosna i Hercegovina je, danas, u stanju nesigurnosti, moralnog pada dijela

⁵⁶ Pruščak H.K. (1999.), *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, u knjizi: Amir Ljubović, Fehim Nametak, Hasan Kafija Pruščak, Sarajevo Publishing, Sarajevo, str 123.

vladajućih pojedinaca i beznađa za svoju budućnost. Zar, prema izvještajima svjetskih organizacija i po standardu svojih građana i ona ne boluje bolesti mita, korupcije, nemoralna i drugih moralnih neodstataka. Uostalom, zar i njoj nije potreban jedan autoritativan program, koji bi u ovom vremenu, mnogo ličio na djelo Hasana Kafije Pruščaka. Zar nam i danas nisu potrebne Pruščakove slijedeće ideje:

“Nema vlasti bez ljudi.”

“Najbolji je vladar onaj koji sjedi u društvu s učenjacima, a najgori učenjak je onaj koji sjedi u društvu s vladarima”.

“Zakon treba primjenjivati dosljedno i nepristrasno, podjednako u odnosu na sve podanike.”

“Do propasti države dolazi kada sladostrašće i pomama zagospodare nad razumom vladara, kad postoji međusobna zavist ministara, te kada se povlače vojnici iz borbe, a zanemare se savjetovanja o ratu.”

Ovakve misli Hasana Kafije Pruščaka, napisane krajem 16. stoljeća, prije 417 godina, ubrajaju ga u naše velikane teoretske misli o državi. Domašaj njegovog djela, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, koje je napisao na arapskom jeziku, a koje je prevedeno na bosanski, turski, francuski i brojne druge evropske i svjetske jezike, ogroman je. Njegovo djelo izazvalo je ranije i izaziva veliku pažnju i danas, a po porukama i savjetima, aktualno je i sada.

LITERATURA

- [1] Machiavelli N., *Vladar*, Sveučilišna naklada “Liber”, Zagreb, 1975.
- [2] Ljubović A., Nametak F., *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1999.
- [3] Bašagić S., *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*“, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, XXIV/1912. 1912.